

สถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีและวัฒนธรรม
 ของชาติพันธุ์ไทย กรณศึกษา : กลุ่มชาติพันธุ์ไทย อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร*
 CORONAVIRUS DISEASE SITUATION (COVID-19) AFFECTING THE CHANGE IN
 TRADITIONS AND CULTURES OF THAI-SO. CASE STUDY OF THAI-SO PEOPLE
 KUSUMAN DISTRICT, SAKON NAKHON PROVINCE

กชกร ยานิตย์¹, จารวี ข้ามประเทศ², สโรชา กองดิน³,
 วรวัชชากรณ สาขาม⁴, ณัฐพล มหาวงค์⁵
 Kodchakon Yanid¹, Jarawee Kamprated², Sarocha Kongdin³,
 Worawatchakon Sangam⁴, Nattapon Mahawong⁵
 โรงเรียนกุสุมาลย์วิทยาคม จังหวัดสกลนคร^{1,2,3,4,5}
 Kusumanwittayakhom School, Sakon Nakhon Province, Thailand.^{1,2,3,4,5}
 Email : yootworawatchakon.s@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีและวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทย กรณศึกษา : กลุ่มชาติพันธุ์ไทย อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ซึ่งจากความร้ายแรงของสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบดังกล่าวเช่นเดียวกันส่งผลให้กระทรวงสาธารณสุขออกมาตรการควบคุมโรคเพื่อควบคุมการแพร่ระบาดของโรคและกระทรวงวัฒนธรรมได้ออกประกาศกระทรวงวัฒนธรรม เรื่อง แนวทางปฏิบัติที่เกี่ยวกับเทศกาล ประเพณี พิธีทางศาสนา และพิธีการต่างๆ กรณีการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ถึงการงดหรือเลื่อนการจัดงานประเพณีต่างๆ ส่งผลกระทบต่อประเพณี และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย ในอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ที่มีรูปแบบ แบบแผนประเพณีอย่างเคร่งครัด เช่น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณี อาทิเช่น เทศกาลโล้รำลึกที่จัดแสดงนิทรรศการ จัดกิจกรรมแสดงสินค้า และมีข้อบังคับให้สวมหน้ากากอนามัยและรักษาระยะห่างอย่างเคร่งครัด แต่พิธีกรรมต่างๆ ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ยังคงดำเนินไปในรูปแบบและทิศทางเดิม ในส่วนของวัฒนธรรมการเกิด การแต่งงาน การตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 นั้น มีสิ่งที่เห็นได้ชัดคือ การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากข้อกำหนดของภาครัฐ อาทิเช่น การทำพิธีกรรมของหมอเหยาที่มีการรวมตัวกัน จำเป็นต้องใส่

หน้าากอนามัย และการรวมกันบางกลุ่มมีการกำหนดให้ฉีดวัคซีนถึงสามารถรวมกลุ่มได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพดังกล่าวไม่เคยปรากฏขึ้นตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน แต่ในส่วนลำดับของพิธีกรรมอันเป็นแบบแผนของชาติพันธุ์ยังคงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ด้วยวิถีปฏิบัติของของชาวโล่ที่ยึดมั่นในวัฒนธรรมของตน

คำสำคัญ : 1. เชื้อไวรัสโคโรนา 2019 2. ประเพณีและวัฒนธรรม 3. ชาติพันธุ์โล่

ABSTRACT

This article aims to study the coronavirus disease situation (covid-19) affecting the change in traditions and cultures of thai-so. Case study of Thai-so people kusuman district, Sakon Nakhon province. Also in Thailand, that has affected from the Coronavirus disease situation too. Accordingly, the Ministry of Public Health requires the disease control measures to control the spread of the disease and the Ministry of Culture has issued the announcement about the guidelines for organizing an event of festivals, traditions, religious ceremonies and other ceremonies during the epidemic of COVID-19 and or The suspension or postponement of traditional activities affects tradition and culture of Thai-So in Kusuman district, Sakon Nakhon province with a strictly traditional pattern. For example, the Thai-So festival, there will be no exhibitions, no performance events; mask wearing and social distancing is required at the “Thai So festival”. However, the ancestors' rituals are still performed in the same way. Regarding the culture of birth, marriage, and death of the Thai So ethnic group affected by the coronavirus disease 2019 (COVID-19), the most obvious example is physical changes brought on by government regulations. As an example, it is necessary to wear a mask when performing the gathering rites and vaccination is also required for some gatherings. Such physical changes have never been seen before in history. However, the Thai So people who adhere to their culture still strictly follow the sequence of ethnic rituals.

Keywords : 1. Coronavirus(COVID-19) 2. Traditions and Cultures 3. Thai-So

1. บทนำ

ไวรัสโคโรนา(Coronavirus) เป็นไวรัสที่ถูกพบครั้งแรกในปี ค.ศ.1960 แต่ยังไม่ทราบแหล่งที่มาอย่างชัดเจนว่ามาจากที่ใด แต่เป็นไวรัสที่สามารถติดเชื้อได้ทั้งในมนุษย์และสัตว์ ปัจจุบันมีการค้นพบไวรัสสายพันธุ์นี้แล้วทั้งหมด 6 สายพันธุ์ ส่วนสายพันธุ์ที่กำลังแพร่ระบาดหนักทั่วโลกตอนนี้ เป็นสายพันธุ์ที่ยังไม่เคยพบมาก่อน คือ สายพันธุ์ที่ 7 จึงถูกเรียกว่าเป็น “ไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่” และในภายหลังถูกตั้งชื่ออย่างเป็นทางการว่า “โควิด-19” (COVID-19) (คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2563) หลังจากเกิดการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทั่วโลก และในประเทศไทยเองก็ประสบปัญหาเรื่อง การระบาดของโรคในช่วงระยะแรกจนในขณะนี้ได้มีกระบวนการในการเฝ้าระวังควบคุม ป้องกันโรคได้ดีขึ้น มีการประกาศมาตรการและข้อปฏิบัติสำหรับประชาชน และผู้ประกอบการ อาชีพหลายกลุ่ม เพื่อให้เกิดการปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องและลดการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 กลุ่มวัยทำงานที่มีการทำงานในสถานที่ทำงานร่วมกัน ถือเป็นกลุ่มสำคัญในการลดการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เนื่องจากต้องมีการรวมกลุ่มกันทำงานในสถานที่ทำงานร่วมกัน (กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, 2563) นอกจากการประกอบอาชีพแล้ว การจัดงาน ประเพณี เทศกาล วันสำคัญ พิธีการในกิจกรรมต่างๆ ที่ต้องมีคนจำนวนมากมาอยู่ร่วมกันก็ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบ จัดจัด เลี่ยงการจัดกิจกรรมเพื่อลดความเสี่ยงต่อการแพร่ระบาดของโรคเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

จากความร้ายแรงของโรคดังกล่าว และมาตรการควบคุมโรคของกระทรวงสาธารณสุข ส่งผลให้กระทรวงวัฒนธรรมออกประกาศกระทรวงวัฒนธรรม เรื่อง แนวทางปฏิบัติที่เกี่ยวกับเทศกาล ประเพณี พิธีทางศาสนา และพิธีการต่างๆ กรณีการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ถึง การงดหรือเลื่อนการจัดงานประเพณี พิธีทางศาสนา และพิธีการต่างๆ ที่เป็นการรวมตัวของคนจำนวนมาก อาทิเช่น งานพิธีการศพ ที่ต้องปฏิบัติตามประกาศดังกล่าว คือ ลดจำนวนวันสวดอภิธรรม ให้น้อยที่สุด และใช้เวลาสวดให้น้อยที่สุด จัดอาสนะสงฆ์ให้มีระยะห่างไม่น้อยกว่า 1-2 เมตร จำกัด คนเข้าร่วมพิธีแห่ศพเวียนรอบเมรุให้น้อยที่สุด รูปแบบการวางดอกไม้จันทน์ เป็นต้น วันสำคัญทาง ศาสนาหรืองานบุญ งดการเข้าร่วมกิจกรรม ณ ศาสนสถาน โดยให้ใช้ช่องทางสื่อสารออนไลน์แทน เช่น การฟังธรรมะออนไลน์ งดการใช้มือหยิบข้าวใส่บาตรพระภิกษุ เทศกาลไหว้บรพบุรุษ งดการเดินทางไปกราบไหว้บรพบุรุษ ณ สุสาน โดยให้จัดพิธีการกราบไหว้บรพบุรุษที่บ้านแทน (กระทรวง วัฒนธรรม, 2563) นอกจากเทศกาล ประเพณี พิธีทางศาสนา และพิธีการต่างๆ ประกาศดังกล่าวได้ ระบุข้อห้าม ข้อปฏิบัติอย่างชัดเจนถึงการงดกิจกรรมในลักษณะเดียวกัน

ไส้, ไทไส้, กะโซ่ กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในอำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร มีลักษณะและความเป็นมาตามบันทึกของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพเมื่อครั้งเสด็จตรวจราชการมณฑลอุดรและ มณฑลอีสานในปี พ.ศ.2499 กล่าวว่า พวกกะโซ่ เป็นชาผิวคล้ำกว่าชาวเมืองจำพวกอื่น และพูดภาษา

ของตนต่างหาก มีในมณฑลอุดรหลายแห่ง แต่รวมกันอยู่มากเป็นปึกแผ่นที่เมืองกุสุมาลย์มณฑล ขึ้น จังหวัดสกลนคร เจ้าเมืองกรมการและราษฎรล้วนเป็นข้ากะโหลกทั้งนั้น บอกว่าถิ่นเดิมอยู่ ณ เมืองมหาชัยกองแก้วทางฝั่งซ้าย อันที่จริงพวกกะโหลกเป็นแต่ข้าจำพวกหนึ่ง ยังมีชนชาติข้าจำพวกอื่นอีกหลายจำพวก มีอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ตั้งแต่ในแขวงเมืองหลวงพระบางตลอดไปจนต่อแดนเขมร ภาษาของพวกข้าเป็นภาษาล้านนาญ้อเจือเขมร แต่พวกกะโหลกที่เมืองกุสุมาลย์มณฑลพูดภาษาไทยได้โดยมาก ขนบธรรมเนียม เช่น เครื่องแต่งตัว เป็นต้น ก็มาใช้ตามอย่างไทยเสียโดยมาก ถึงกระนั้นก็ยังรักษาประเพณีเดิมของข้าไว้ บางอย่างฉันได้เห็นการเล่นอย่างหนึ่ง ซึ่งพระอริยธรรมา เจ้าเมืองกุสุมาลย์มณฑลเอามาให้ดู เรียกว่า “สะลา” คนเล่นล้วนเป็นผู้ชายเปลือยตัวเปล่า นุ่งผ้าขัดเตี่ยวมีชายห้อยข้างหน้ากับข้างหลัง อย่างเดียวกับพวกเงาะนุ่ง “เลาะเตี้ยะ” ลักษณะที่เล่นนั้น มีหม้ออยู่ตั้งอยู่กลางหม้อหนึ่ง คนเล่นเดินเป็นวงรอบหม้อ มีต้นบทนาขบร้องคนหนึ่ง สะพายหน้าไม้คนหนึ่ง ตีฆ้องเรียกว่า “พเนาะ” คนหนึ่งถือโมฆะ 2 ปล้อง สำหรับกระทั้งดินเป็นจังหวัด คนรำ 3 คน ถือขามติดเทียน 2 มือคนหนึ่ง ถือตะแกรงคนหนึ่งถือมีดกับส้อมเคาะกันเป็นจังหวัดคนหนึ่ง รวม 8 คนด้วยกัน กระบวนเล่นก็ไม่มียะไร นอกจากเดินร้องรำเวียนเป็นวง เล่นพักหนึ่งแล้วก็ร้องรำไปอีกอย่างนั้น เห็นได้ว่าเป็นการเล่นของพวกข้าตั้งแต่เป็นคนป่า เมื่อมาเล่นให้ดู ดูคนเล่นก็ยิ่งสนุกกันดี (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2559) จากบันทึกดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มชาติพันธุ์โส้ มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนานคู่กับอำเภอกุสุมาลย์ นอกจากนี้ กลุ่มชาติพันธุ์โส้ ยังมีเอกลักษณ์โดดเด่นในด้านประเพณี และพิธีกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ได้แก่ ประเพณีโส้ทั้งบั้งประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน และการละเล่นอื่นๆ

ประเพณีโส้รำลึก หรือเทศกาลโส้รำลึก มีการเล่นโส้ทั้งบั้ง เป็นการละเล่นเพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของชาวโส้ เช่น พิธีเลี้ยงผีหรือวิญญาณของบรรพบุรุษ พิธีชางกะมุด(งานศพ) พิธีเจียดอง(งานแต่งงาน) พิธีเหยาต่างๆ การเล่นโส้ทั้งบั้งของชาวโส้กุสุมาลย์จะมีมานานเท่าใดไม่ปรากฏหลักฐานบันทึกไว้ แต่สันนิษฐานว่าคงจะเล่นมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ก่อนอพยพข้ามแม่น้ำโขงมายังประเทศไทย ซึ่งมีหลักฐานบันทึกโดยกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ครั้งเสด็จตรวจมณฑลหัวเมืองอีสานและเสด็จถึงเมืองกุสุมาลย์ 13 มกราคม 2540 การเล่นโส้ทั้งบั้ง เกิดขึ้นจากการประกอบพิธีกรรมโดยเฉพาะพิธีเหยาหรือ เหยาคนป่วยลงสนาม(แข่งสนาม) จะพิธีเจียะสะลา มาประยุกต์รวมกันเหตุที่นำมาประยุกต์เข้าด้วยกัน เพื่อให้เป็นรูปขบวนที่สวยงาม พิธีทั้งสามที่กล่าวมาข้างต้นจะทำล่อยๆ ไม่ได้ เพราะเป็นพิธีเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษของชาวโส้ซึ่งชาวโส้เป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ “โส้ทั้งบั้ง” ภาษาโส้เรียกว่า “โส้อะติงเกา” ซึ่งแปลว่า โส้ทั้งบั้งนั่นเองแต่ใช้คำว่า อะติงเกา คนทั่วไปจะไม่เข้าใจ จึงใช้คำว่า โส้ทั้งบั้ง (ธวัชชัย ไพไธล, 2554) นอกจากนี้ กลุ่มชาติพันธุ์โส้ยังมีเทศกาลสำคัญที่เรียกว่า “บุญเดือนสาม” หรือเทศกาลโส้รำลึกที่จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ในทุกปี เพื่อเป็นรวมกันของญาติพี่น้องร่วมกลุ่มชาติพันธุ์ การระลึกถึงบรรพบุรุษ

และเฉลิมฉลองผลผลิต (กินข้าวใหม่) ความงดงามแห่งพิธีกรรมเหล่านี้ กลุ่มชาติพันธุ์ใส่ ในอำเภอ กุสุมาลย์ จังหวัดสกลนครนั้น ยึดมั่นอย่างเคร่งครัดในทุกกระบวนการจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

จากสถานการณ์การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ประกอบกับประกาศกระทรวง วัฒนธรรม เรื่อง แนวทางปฏิบัติที่เกี่ยวกับเทศกาล ประเพณี พิธีทางศาสนา และพิธีการต่างๆ ความสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ใส่ ในฐานะกลุ่มกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นในอำเภอกุสุมาลย์ ประเพณี พิธีกรรมที่มีรูปแบบ แบบแผนอย่างชัดเจน ทำให้ผู้ศึกษาเกิดความสนใจในการศึกษา เรื่อง สถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณีและวัฒนธรรมของ ชาติพันธุ์ใส่ กรณีศึกษา : กลุ่มชาติพันธุ์ใส่ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร

2. การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

ไวรัสโคโรนาเป็นไวรัสที่ถูกพบครั้งแรกในปี ค.ศ.1960 แต่ยังไม่ทราบแหล่งที่มาอย่างชัดเจนว่า มาจากที่ใด แต่เป็นไวรัสที่สามารถติดเชื้อได้ทั้งในมนุษย์และสัตว์ ปัจจุบันมีการค้นพบไวรัสสายพันธุ์นี้ แล้วทั้งหมด 6 สายพันธุ์ ส่วนสายพันธุ์ที่กำลังแพร่ระบาดหนักทั่วโลกตอนนี้เป็นสายพันธุ์ที่ยังไม่เคย พบมาก่อน คือ สายพันธุ์ที่ 7 จึงถูกเรียกว่าเป็น “ไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่” และในภายหลังถูกตั้งชื่อ อย่างเป็นทางการว่า “โควิด-19” (COVID-19) (คณะแพทยศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล, 2563) โคโรนาไวรัส (coronaviruses) คือ กลุ่มของไวรัสกลุ่มหนึ่งที่มีสารพันธุกรรมเป็น อาร์เอ็นเอ (RNA viruses) ซึ่ง พบว่าก่อโรคได้ในสัตว์ปีกและสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมซึ่งรวมทั้งมนุษย์ โดยจะทำให้เกิดการติดเชื้อใน ทางเดินหายใจ โดยอาจมีอาการเล็กน้อย เช่น เป็นโรคหวัดธรรมดา(แต่มีไวรัสอื่นที่ทำให้เกิดโรคหวัด ธรรมดาด้วย) ไปจนถึงทำให้เสียชีวิตได้ ได้แก่ พวกที่ทำให้เกิดโรคซาร์ส (SARS) เมอร์ส (MERS) และ โควิด-19 (COVID-19)ชื่อเรียก "โคโรนาไวรัสชนิดใหม่" เป็นชื่อที่ใช้เรียกเชื้อไวรัสที่ก่อโรคโควิด-19 ขณะที่ยังไม่รู้รายละเอียดแน่ชัดเกี่ยวกับมัน ภายหลังเมื่อรู้ว่าลักษณะพันธุกรรมคล้ายคลึงกับไวรัสที่ก่อ โรคซาร์ส จึงตั้งชื่อว่า ซาร์ส-โควี-2 (SARS-CoV-2) ชื่อ โควิด-19 เป็นชื่ออย่างเป็นทางการที่องค์การอนามัยโลก(World Health Organization) ประกาศให้ใช้เรียกชื่อโรคที่เกิดจากการระบาดของโคโรนาไวรัสชนิดใหม่ ตั้งแต่วันที่ 11 กุมภาพันธ์ ค.ศ.2020 เป็นต้นมา ก่อนหน้านั้นใช้ชื่อเรียกชั่วคราวว่า โคโรนาไวรัสชนิดใหม่ 2019 (2019 novel coronavirus) หรือ 2019-nCoV โควิด-19 (COVID-19, Corona Virus Disease) เป็นโรคที่เกิดจากโคโรนาไวรัสและเริ่มพบในปี ค.ศ.2019 โคโรนาไวรัสใน มนุษย์มีอยู่หลายชนิด ซึ่งก็รวมทั้งบางชนิดที่ทำให้เกิดโรคในทางเดินหายใจส่วนบน โควิด-19 เป็นโรค ใหม่ที่เกิดจากเชื้อโคโรนาไวรัสชนิดใหม่ ซึ่งยังไม่เคยพบมาก่อนในมนุษย์การแพร่กระจายไวรัสก่อโรค โควิด-19 แพร่กระจายระหว่างคนที่อยู่ใกล้ชิดกัน ในระยะราว 6 ฟุตหรือ 2 เมตร(ราว 2 ช่วงแขน โดย ผ่านทางละอองฝอยที่มีอนุภาคขนาดเล็ก เช่น ในรูปของแอโรซอล(aerosol) ซึ่งเกิดขึ้นขณะผู้ที่มีเชื้อใน ตัว ไอ จาม ร้องเพลง พูดคุย หรือหายใจไวรัสอาจเข้าสู่ร่างกายผ่านการหายใจเข้าไป เชื่อกันว่านี่คือ

วิธีการหลักที่เชื้อเข้าสู่ร่างกาย แต่ละอองฝอยอาจร่วงหล่นบนพื้นผิววัตถุต่างๆ และจากการสัมผัส มือก็อาจเป็นตัวกลางนำเชื้อเข้าสู่ร่างกายผ่านทางปาก จมูก และตาได้เช่นกัน แต่ไม่น่าจะเป็นทางหลักมีหลักฐานเพิ่มเติมมากขึ้นเรื่อยๆ ว่า อนุภาคขนาดเล็กที่ผู้ได้รับเชื้อไอหรือจาม อาจแขวนลอยอยู่ในอากาศ และติดต่อไปยังคนอื่นได้เช่นกัน การเว้นระยะห่างระหว่างกันจึงมีความสำคัญ สถานที่ในร่มที่อากาศถ่ายเทได้ไม่ดีจึงเพิ่มโอกาสเสี่ยงที่จะติดเชื้อมากขึ้น (นำชัย ชีววิวรรณ, 2564)

สำหรับประเทศไทย จากสถานการณ์การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ได้ระบาดไปทั่วโลก กรมควบคุมโรค ได้เปิดศูนย์ปฏิบัติการภาวะฉุกเฉิน(Emergency Operation Center: EOC) ตั้งแต่ 5 มกราคม 2563 เพื่อตอบโต้การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 และเริ่มคัดกรองหาผู้ติดเชื้อที่ช่องทางเข้าออกประเทศ ประเทศไทย พบผู้ติดเชื้อรายแรกเป็นนักท่องเที่ยวจีนที่เดินทางเข้าประเทศไทย เมื่อวันที่ 12 มกราคม 2563 ภายในเวลา 2 สัปดาห์ และเมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ.2563 ประเทศไทยมีรายงานผู้ป่วยชาวไทยรายแรก อาชีพขับรถแท็กซี่ ซึ่งไม่เคยมีประวัติเดินทางไปต่างประเทศ แต่มีประวัติขับรถแท็กซี่ให้บริการกับผู้โดยสารจีน ในระยะต่อมาจำนวนผู้ป่วยได้เพิ่มขึ้นต่อเนื่องอย่างช้าๆ ทั้งผู้ป่วยที่เดินทางมาจากต่างประเทศ และผู้ป่วยที่ติดเชื้อภายในประเทศ กระทรวงสาธารณสุขจึงได้ออกประกาศใน ราชกิจจานุเบกษาโดยมีผล บังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2563 กำหนดให้โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือ COVID -19 เป็นโรคติดต่ออันตราย ลำดับที่ 14 ตามพระราชบัญญัติโรคติดต่อ พ.ศ. 2558 เพื่อประโยชน์ในการเฝ้าระวังป้องกัน และควบคุมโรคติดต่ออันตราย ในระยะต่อมาได้พบการแพร่ระบาดใหญ่ โดยเป็นการติดเชื้อเป็นกลุ่มก้อน(Cluster) คือ การแพร่ระบาดในสนามมวยและสถานบันเทิงในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการรวมกลุ่มคนจำนวนมากและมีความแออัด ประกอบกับในระยะดังกล่าวมีการประกาศปิดเมืองในพื้นที่กรุงเทพมหานคร เกิดการเคลื่อนย้ายของประชากรออกไปยังจังหวัดต่างๆ ทำให้ผู้สัมผัสเชื้อกระจายออกไปยังต่างจังหวัด จนทำให้ยอดผู้ติดเชื้อของประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตั้งแต่มิถุนายนเป็นต้นมาเป็นเหตุให้รัฐบาลต้องยกระดับการบริการจัดการสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรค COVID-19 ในประเทศไทย ให้อยู่ในวงจำกัด โดยสั่งการให้ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานของรัฐปฏิบัติหน้าที่ร่วมกัน ภายในขอบเขตอำนาจหน้าที่ ตามกฎหมาย และจัดตั้งศูนย์บริหารสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (ศบค.) เมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2563 การยกระดับมาตรการในการเฝ้าระวังและควบคุมการแพร่ระบาดของ COVID-19 ในประเทศไทย กระทรวงสาธารณสุข ได้กำหนดมาตรการเร่งด่วนในการป้องกันวิกฤตการณ์ จากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 โดยผ่านความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี และขอให้ส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ และเอกชน ทุกแห่งดำเนินการตามมาตรการดังกล่าวให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมโดยมาตรการดังกล่าว แบ่งออกเป็น 2 มาตรการสำคัญ ประกอบด้วย 1)การป้องกันและสกัดกั้นการนำเข้าเชื้อเข้าสู่ประเทศไทย 2)การยับยั้งการระบาดภายในประเทศกระทรวงสาธารณสุข หลังจากมีการออกประกาศต่างๆ ประเทศไทยพบจำนวน

ผู้ติดเชื้อลดลงอย่างเห็นได้ชัด โดยในช่วงเดือนพฤษภาคมเป็นต้นมา ผู้ติดเชื้อ ที่พบส่วนใหญ่เป็น ผู้ที่เดินทางกลับมาจากต่างประเทศและอยู่ในสถานที่กักกันเพื่อสังเกตอาการวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2564 ประเทศไทยมีผู้ติดเชื้อยืนยันสะสมทั้งสิ้น 25,323 ราย เป็นการติดเชื้อระลอกใหม่ 21,086 ราย โดยผู้ติดเชื้อรายใหม่ในวันนี้มีจำนวน 82 ราย เป็นการติดเชื้อในประเทศ 71 รายคัดกรองผู้ที่เดินทางเข้า-ออกระหว่างประเทศ 4,235 ราย ผู้เดินทางที่เฝ้าระวังอาการ ณ พื้นที่กักกันแห่งรัฐ 81,676 ราย โดยยังคงพบผู้ติดเชื้อจากการค้นหาเชิงรุกในชุมชนและผู้ป่วยที่เข้ามาตรวจใน สถานพยาบาลอย่างต่อเนื่อง จึงขอความร่วมมือประชาชนและผู้ดูแลสถานประกอบการโดยเฉพาะในพื้นที่ที่ยังคงพบผู้ติดเชื้ออย่างต่อเนื่องในการปฏิบัติตามมาตรการป้องกันโรคอย่างเคร่งครัดโดยเฉพาะการสวมใส่หน้ากากอนามัยล้างมือบ่อยๆ ลดการเดินทางที่ไม่จำเป็น หลีกเลี่ยงสถานที่เสี่ยงที่มีคนรวมกันอยู่อย่างแออัด สแกนไทยชนะหรือใช้หมอชนะ เฝ้าระวังสังเกต อาการเป็นเวลา 14 วัน หลังไปตลาดที่มีรายงานผู้ติดเชื้อและหากมีอาการไข้ ไอ เจ็บคอ มีน้ำมูก หรือจุกไม่รับกลืน ลิ้นไม่ รับรสให้รีบพบแพทย์และเปิดเผยประวัติการเดินทางให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ (กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, 2564)

ในภาวะการระบาดของโควิด-19 ได้สร้างความวิตกกังวลและส่งผลกระทบต่อประชากรทั่วโลก ทั้งยังมีจำนวนของผู้ป่วยและเสียชีวิตเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดหลายเดือนที่ผ่านมา ส่งผลให้กระทรวงวัฒนธรรมออกประกาศกระทรวงวัฒนธรรม เรื่อง แนวทางปฏิบัติที่เกี่ยวกับเทศกาล ประเพณี พิธีทางศาสนา และพิธีการต่างๆ กรณีการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ถึงการงดหรือเลื่อนการจัดงานประเพณี พิธีทางศาสนา และพิธีการต่างๆ ที่เป็นการรวมตัวของคนจำนวนมาก อาทิ งานพิธีการศพ ที่ต้องปฏิบัติตามประกาศดังกล่าว คือ ลดจำนวนวันสวดอภิธรรมให้น้อยที่สุด และใช้เวลาสวดให้น้อยที่สุด จัดอาสนะสงฆ์ให้มีระยะห่างไม่น้อยกว่า 1-2 เมตร จำกัดคนเข้าร่วมพิธีแห่ศพเวียนรอบเมรุให้น้อยที่สุด รูปแบบการวางดอกไม้จันทน์ เป็นต้น วันสำคัญทางศาสนา หรืองานบุญ งดการเข้าร่วมกิจกรรม ณ ศาสนสถาน โดยให้ใช้ช่องทางสื่อสารออนไลน์แทน เช่น การฟังธรรมะออนไลน์ งดการใช้มือหยิบข้าวใส่บาตรพระภิกษุ เทศกาลไหว้บรพบุรุษ งดการเดินทางไปกราบไหว้บรพบุรุษ ณ สุสาน โดยให้จัดพิธีการกราบไหว้บรพบุรุษที่บ้านแทน (กระทรวงวัฒนธรรม, 2563) นอกจากเทศกาล ประเพณี พิธีทางศาสนา และพิธีการต่างๆ ประกาศดังกล่าวได้ระบุข้อห้ามข้อปฏิบัติอย่างชัดเจนถึงการงดกิจกรรมในลักษณะเดียวกัน

3. ประวัติความเป็นมา และองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์โส้

3.1 ประวัติความเป็นมาชาติพันธุ์โส้

ชาติพันธุ์โส้ถิ่นฐานของชนเผ่าโซ่ (โส้) บริเวณเมืองกุสุมาลย์ นับตั้งแต่อพยพเข้ามายังดินแดนไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวโส้ได้ตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจายรอบๆ บริเวณเมืองกุสุมาลย์

มาจนถึงปัจจุบัน ในอำเภอกุสุมาลย์ ปัจจุบันมีชาวโล้อาศัยจำนวนมาก จากการสำรวจ พบว่า ชาวโล้อาศัยในเขตหมู่บ้าน และตำบลในท้องที่อำเภอกุสุมาลย์ ดังนี้

1. เขตเทศบาลตำบลกุสุมาลย์
2. เขตตำบลกุสุมาลย์ ได้แก่ บ้านอีเกตุ หมู่ 2 บ้านหนองหอย หมู่ 4 บ้านส้มโฮง หมู่ 3
3. เขตตำบลนาโพธิ์ ได้แก่ บ้านโคก หมู่ 2 บ้านบอน หมู่ 3 บ้านโคกสว่าง หมู่ 4 บ้านม่วง หมู่ 5 และบ้านชาไก่ หมู่ 6
4. เขตตำบลโพธิ์ไพศาล ได้แก่ บ้านเมืองโพธิ์ หมู่ 1 บ้านโพธิ์ไพศาล หมู่ 2 บ้านโพหนอง หมู่ 3 บ้านกุดฮู หมู่ 4 บ้านโพธิ์ฮัง หมู่ 4 และบ้านกุดสะกอย หมู่ 7
5. เขตตำบลนาเพียง ได้แก่ บ้านนาเพียงเก่า หมู่ 2 บ้านนาเพียงใหม่ หมู่ 3

โปรดเกล้าให้ตั้งเมือง การยกฐานะบ้านกุสุมาลย์ให้เป็นเมืองกุสุมาลย์ เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2387 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) แห่งรัตนโกสินทร์ โดยเริ่มจากการที่มีจำนวนคนในชุมชนกุสุมาลย์เพิ่มจำนวนมากขึ้น กรมการเมือง เจ้าเมืองในหัวเมืองลาวที่มีบทบาททางการเมืองการปกครองในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกในขณะนั้น ได้แก่ พระสุนทรราชวงศา เจ้าเมืองยโสธร พระประทุมเทวา เจ้าเมืองหนองคาย พระยาประเทศธานี(คำ)ราชวงศ์(อิน) และกรมการเมืองสกลนครร่วมกันรวบรวมครอบครัวชาวไพร่ชาวผู้ไทยและชาวกระโซ่ ลงไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ราชสำนักกรุงเทพฯ เพื่อถวายความจงรักภักดีและตม้้นน้ำพิพัฒน์สัตยาตามประเพณี พร้อมกับกราบทูลให้ รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมือง ในปี พ.ศ. 2387 ซึ่งในการแต่งตั้งเจ้าเมืองต่างๆ นั้น รัชกาลที่ 3 ทรงมีพระบรมราชโองการที่แยบยล โดยการให้เสรีภาพในการตั้งบ้านเมือง เป็นการแสดงถึงธรรมาภิบาล ในการปกครองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งผู้นำครัวที่กวาดต้อนมาโดยสมัครใจของรัชกาลที่ 3 นั้นทรงตรัสถามนายครัวเหล่านั้นว่า ได้ปรึกษาหารือท้าวเพี้ยครอบครัวพร้อมกันว่าจะตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านใด ตำบลใด จะสมัครทำราชการขึ้นกับเมืองใด จะโปรดเกล้าให้อยู่ตามสมัครใจ ซึ่งนายครัวได้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ราชวงศ์เมืองวังกับพวกพ่อท้าวเพี้ยครอบครัวสมัครอยู่บ้านภูนิหารายณ์ ขึ้นกับเมืองกาฬสินธุ์ ท้าวโรงกลางเมืองวังกับพวกพ่อท้าวเพี้ย ครอบครัวขอสมัครอยู่บ้านปะขาวพันนา ขึ้นกับเมืองสกลนคร ท้าวลำดวนเจ้าเมืองคำเกิดกับครอบครัวขอสมัครอยู่บ้านขอนแก่น ขึ้นกับเมืองกาฬสินธุ์ อุปะฮาดราชวงศ์เมืองคำม่วนกับพรรคพวกครอบครัวขอสมัครตั้งอยู่บ้านแขงบาตาล ขึ้นกับเมืองกาฬสินธุ์ ท้าวเพี้ยเมืองสูงกับพรรคพวกครอบครัวขอสมัครตั้งอยู่บ้านกุสุมาลย์ ขึ้นกับเมืองสกลนคร ท้าวสายนายครัวเมืองวัง ซึ่งอยู่ทางบ้านบางหวายธาตุพนมกับท้าวเมืองเชียงมรุอุปฮาด ราชวงศ์ท้าวเพี้ยครอบครัวขอสมัครตั้งครอบครัวอยู่บ้านห้วยศิระชะบัว แขวงเมืองนครพนม และครอบครัวขุนบ้องขันธุ์ พระไชยเชษฐาเมืองตะโปนขอตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองเขมราฐ ดังนั้นในรัชกาลที่ 3 จึง ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ยกบ้านที่ครัวอยู่ตั้งขึ้นเป็นเมือง และตั้งให้นายครัวเป็นเจ้าเมืองมีชื่อต่างๆ กัน แล้วตั้ง

อุปฮาดราชวงศ์ท้าวเพี้ยไว้สำหรับเมืองพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภค ตามผู้ใหญ่ผู้น้อยทุกๆ เมือง ดังนี้ คือ อุปฮาดหน่อเมืองสูง ราชวงศ์ฉิมพลี ราชบุตรไม่ทราบชื่อ แต่ก็เป็ญาติวงศ์ของพระอริยธรรมาสา ในการนำครอบครัวชาวผู้ไทย และชาวข่ากระโซ่ลงมาเฝ้า รัชกาลที่ 3 ในครั้งนี้ เพี้ยเมืองสูงหรือท้าวหน่อเมืองสูง ผู้นำของชาวข่ากระโซ่ ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหลวงอริยธรรมาสาเจ้าเมืองกุสุมาลย์ ได้นำเอาบุตรชาย คือ ท้าวกิ่ง มาเข้าเฝ้าด้วยพร้อมกับได้กราบทูลถวายตัว ท้าวกิ่ง ให้ศึกษา ขนบธรรมเนียม ประเพณีในราชสำนักกรุงเทพฯ ภายหลังท้าวกิ่งได้กลับมาเป็นเจ้าเมืองกุสุมาลย์ สืบเนื่องจากบิดา คือ เพี้ยเมืองสูง ซึ่งเป็นบิดาถึงแก่กรรม และท้าวกิ่งได้รับพระราชทานให้เป็นพระอริยธรรมาสา เจ้าเมืองกุสุมาลย์ ในการรับท้าวกิ่ง บุตรชายของเพี้ยสูง หัวหน้ากลุ่มชาวข่ากระโซ่ให้ศึกษาเล่าเรียนขนบธรรมเนียม ประเพณีและการปกครองหัวเมืองขึ้นของไทย เป็นกลวิธีของไทยที่ต้องการเอาบุตรหลานของเจ้าเมืองต่างๆ ในหัวเมืองลาวและเมืองประเทศราชทั้งหลายมาเป็นตัวประกันในกรุงเทพฯ เพื่อป้องกันมิให้บรรดาเจ้าเมืองในหัวเมืองลาว และหัวเมืองประเทศราชทั้งหลายเอาใจออกห่าง ไปสวามิภักดิ์ อาณาจักรอื่นๆ หรือก่อการกบฏ แต่ก็ใช้วิธีการอ้างว่านำบุตรหลานของเจ้าเมืองต่างๆ มาชุบเลี้ยง ศึกษาเล่าเรียนขนบธรรมเนียมประเพณีไทยในราชสำนัก กลวิธีในการปกครองแบบนี้ จึงมีผลดีต่อประเทศไทย สรุปได้ 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง เป็นการป้องกันมิให้บรรดาเจ้าเมืองในหัวเมืองลาว เมืองประเทศราช เอาใจออกห่างจากไทย หรือก่อการกบฏ เนื่องจากเจ้าเมืองเหล่านี้กลัวบุตรหลานของตนเองได้รับอันตราย จึงไม่กล้าที่จะขัดขึ้นเอาใจออกห่าง ประการที่สอง เมื่อบุตรหลานของเจ้าเมืองในหัวเมืองลาวและประเทศราชเหล่านี้ได้รับการศึกษาอบรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ในราชสำนักกรุงเทพฯ แล้วเมื่อเติบโตขึ้นกลับไปครองบ้านเมืองแทนบิดา ซึ่งเป็นเจ้าเมืองคนก่อน หรือได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองแทน ก็จะมี ความจงรักภักดีต่อราชสำนัก เนื่องจากการชุบเลี้ยง อบรมจากราชสำนักกรุงเทพฯ (ธวัชชัย ไพไธล, 2534)

3.2 ประเพณีและวัฒนธรรม

ชาวโล้มีประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ และอัตลักษณ์เฉพาะที่นิยมกัน ได้แก่ ประเพณีโล้ทั้ง บั้งประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน และการละเล่นอื่นๆ ดังนี้

1. ประเพณีโล้ทั้งบั้ง การเล่นโล้ทั้งบั้ง เป็นการละเล่นเพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของชาวโล้ เช่น พิธีเลี้ยงผีหรือวิญญาณของบรรพบุรุษ พิธีซางกะมุด พิธีเจียตอง พิธีเหยาต่างๆ การเล่นโล้ทั้งบั้งของ ชาวโล้กุสุมาลย์จะมีมานานเท่าใดไม่ปรากฏหลักฐานบันทึกไว้ แต่สันนิษฐานว่าคงจะเล่นมาตั้งแต่ บรรพบุรุษ ก่อนอพยพข้ามแม่น้ำโขงมายังประเทศไทย ซึ่งมีหลักฐานบันทึกโดยกรมพระยาดำรงรา ชานุภาพ ครั้งเสด็จตรวจมณฑลหัวเมืองอีสานและเสด็จถึงเมืองกุสุมาลย์ 13 มกราคม 2540 ประเพณี โล้ทั้งบั้ง การเล่นโล้ทั้งบั้ง เกิดขึ้นจากการประกอบพิธีกรรมโดยเฉพาะพิธีเหยาหรือเหยา คนป่วยลง สนาม(แข่งสนาม) จะพิธีเจียะศาลา มาประยุต์รวมกันเหตุที่นำมาประยุต์เข้าด้วยกัน (สุวิทย์ ธีรศาสดา, 2543)

2. ประเพณีและวัฒนธรรมเกี่ยวกับการเกิด เมื่อหญิงตั้งครรภ์ประมาณ 8 เดือน ชาวโล้วจะจัดพิธีตัดกำเนิด โดยใช้หมอนที่มีวิชาอาคมจะเป็นชายหรือหญิงก็ได้แต่จะต้องไม่เป็นหม้าย มาทำพิธีตัดกำเนิด โดยเตรียมอุปกรณ์ในการประกอบพิธี คือ ทำกระทงสามเหลี่ยม 9 ห้องข้าวดำ ข้าวแดง แกงส้ม แกงหวานน้ำส้มป่อยด้ายทำด้วยฝ้ายแท้สีขาวและดำเครือ (เถาวัลย์) เครือสุดด้ายทำด้วยฝ้ายสีขาวกับดำพาดศีรษะผู้ตั้งครรภ์ ปลายอีกข้างหนึ่งผูกเข้ากับกระทง และอีกข้างหนึ่งสามีเป็นผู้จับไว้ ผู้ตั้งครรภ์นั่งเหยียดขาไปทางกระทงสามเหลี่ยม นอกจากนี้ก็เตรียม อุปกรณ์ที่ใช้เบ็กฝีมือ ผ้าถุง 1 ผืน ผ้าขาวม้า ผืน ไก่ต้มสุกแล้ว 1 ตัว เหล้า 1 ไห เงิน 12 บาท เสร็จแล้วหมอผีจะทำพิธีเอาข้าวดำ ข้าวแดง ไปจุ่มตัวผู้ตั้งครรภ์ เพื่อเอาเสนียดทั้งหลายออกมาจากตัวผู้ตั้งครรภ์ ทิ้งไว้ในกระทงพร้อมกับบันหนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า หก เจ็ด แปด เก้า เฒ่ายืนไป เบ็กผีพราวด้วยคาถา แล้วหมอจะใช้ข้าว (ดาบ) ตัดด้ายและเถาวัลย์เสร็จแล้วจึงนำเอากระทงไปทิ้งตามที่หมอบอก ผู้ไปส่งกระทงเวลากลับจะต้องหักกิ่งไม้ติดมือมาด้วย เพื่อจะเอามาปิดสิ่งชั่วร้ายออกจากบ้านเป็นเสร็จพิธี ประเพณีหรือพิธีตัดกรรมยังเป็นที่นิยมของชาวโล้วทุกหมู่บ้านในท้องที่อำเภอกุสุมาลย์ เวลาเด็กเกิดใหม่ มีขั้นตอนในการประกอบพิธีคือเมื่อเด็กคลอดผู้ทำคลอดหรือหมอดำแยจะตัดสายรก เพื่อให้การตัดสายรกถูกต้องตามลักษณะให้อยู่ดีมีสุข คือ จะสังเกตดูสายรกว่า สายรกรมีสามปล้อง คือ ปล้องชี้ ปล้องเยี้ยว ปล้องตัน ปล้องดำจะเป็นปล้องชี้ถ้าตัดปล้องนี้จะชี้ตลอด ปองสีเหลืองจะเป็นปล้องเยี้ยว ถ้าตัดถูกปล้องนี้เด็กจะเยี้ยวเสมอไม่เป็นเวลา ทำความลำบากแก่ผู้เป็นมารดา ปล้องที่มีสีเขียวเรียกว่าปล้องตัน ถ้าตัดถูกปล้องนี้เด็กจะชี้เยี้ยวเป็นธรรมดา ปล้องนี้จะมีความยาวเท่ากับเข่าของเด็ก เลือกได้แล้วตัดด้วยตัวไม้ไผ่ นำเด็กไปอาบน้ำเสร็จแล้วห่อตัวเด็กด้วยผ้าอ้อมนํามานอนไว้ที่กระดัง ใช้เสื้อเก่า ๆ มาเฝ้าไฟบดให้ละเอียดใช้โรยสะดือเด็ก จากนั้นก็จะทำพิธีส่งแม่เกิดเด็กคืน โดยจะใครก็ได้ แต่จะต้องเป็นคนแก่ที่ไม่เป็นหม้ายมานั่งใกล้กับกระดังแล้วกล่าวคำว่า "กู้อูกู" ถ้าแม่นลูกสูเอาคืนมือนี่ ถ้ากลายมือนี่เป็นลูกของกู(กล่าวอย่างนี้ 3 ครั้ง) เป็นอันเสร็จพิธี แม่ก็จะทำพิธีอยู่กรรม (อยู่ไฟ) 15 วัน เมื่อครบกำหนดอยู่ไฟแล้ว ชาวโล้วจะไม่ทำพิธีโกนจุก หรือตัดผมไฟแต่อย่างใดเลย

3. ประเพณีและวัฒนธรรมการแต่งงาน ประเพณีแต่งงานดั้งเดิมจะปฏิบัติดังนี้

3.1 เมื่อหนุ่มสาวพอใจรักใคร่กันจะให้ล่าม 2 คน ไปสู่ขอเมื่อตกลงได้ฤกษ์ยามดีแล้ว ฝ่ายชายก็จะไปทำพิธีลักเอาตัวเจ้าสาว ให้ล่ามสองคนขึ้นไปบ้านของฝ่ายหญิง แล้ววางดาบไว้ที่บ้านเจ้าสาว โดยวางคมดาบให้หันไปทางหมอสื่อ(คนวางดาบ) สันดาบหันไปทางหิ้งวิญญาณและมุมห้องด้านบน ปลายดาบชี้ที่แยงมุมลงมาจากมุมห้องด้านล่าง ส่วนด้ามของดาบชี้ที่แยงมุมขึ้นไปทางมุมตรงข้ามกับปลายดาบ คือ มุมห้องด้านบนทางซ้ายมือของหมอสื่อ(คนวางดาบ) พร้อมกับวางลูกตุ้ม (สร้อยลูกประคำ) และกำไลแขนแสดงว่าเจ้าบ่าวได้ลักเอาเจ้าสาวไปบ้านตามประเพณีแล้ว รุ่งเช้าวันต่อมาล่ามของฝ่ายชายจะนำถ้วย 2 ใบ ไก่ 2 ตัว เป็นตัวผู้ 1 ตัว ตัวเมีย 1 ตัว เทียน 1 คู่ ดอกไม้ 1 คู่ ไปขอขมาและบอกญาติฝ่ายเจ้าสาวว่า เจ้าสาวไปอยู่บ้านฝ่ายชายฉันสามีภรรยาแล้วพร้อมกับนำเงิน 3 บาท

มาไถ่ดาบคืนด้วย ส่วนการกำหนดวันกินตองนั้นเมื่อไรก็ได้จนกว่าฝ่ายชายจะพร้อม (พิธีดังกล่าวมาแล้วนี้เป็นแบบที่ฝ่ายหญิงไปอยู่บ้านฝ่ายชาย)

3.2 ในกรณีที่แต่งงานแบบฝ่ายชายไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง ทำโดยวิธีแตกต่างกันไป กล่าวคือ เมื่อชายหญิงมีความรักที่แน่นนอนแล้ว ชายคนรักจะไปอยู่บ้านฝ่ายหญิงโดยไม่ยอมกลับบ้านของตน ไม่ว่าฝ่ายหญิงจะทำงานอะไร ชายจะร่วมทำทุกอย่างแล้วหลับนอนที่บ้านฝ่ายหญิง การนอนนี้ไม่ว่าจะนอนกับหญิงชั้นสามีภรรยาหรือนอนคนละแห่งภายในบ้านนั้นก็ตามแต่ถ้าทั้งสองเป็นไปในทางรักกันชอบกันและได้รับคำตอบจากฝ่ายชายว่ามีความรักและชอบกันกับฝ่ายหญิงแล้ว พ่อแม่ฝ่ายหญิงก็จะบอกพ่อแม่ฝ่ายชาย และพ่อแม่ฝ่ายชายจะทำพิธีเรียกลูกชายคืน (คือไปบอกให้กลับบ้าน) ฝ่ายชายจะบอกว่าไม่กลับ (หากฝ่ายชายกลับบ้านจะถูกฝ่ายหญิงปรับโทษตามต้องการ) จนกว่าจะถึง 3 วัน จึงจะกลับบ้านได้โดยไม่ต้องถูกปรับ ต่อจากนั้นจึงหาญาติผู้ใหญ่และหมอสื่อไปสุ่ขอตกลงสินสอดและกำหนดวัน เดือน ปี กินตอง (แต่งงาน) กันต่อไปในกรณีที่แต่งงานแบบฝ่ายหญิงไปอยู่กับฝ่ายชาย (ไปอยู่ที่บ้านหรืออยู่เรือนหอ) จะทำพิธีเป็นชั้นๆ ดังนี้ คือ “เจี้ยชนะนอบ” ฝ่ายหญิงเป็นคนทำ ฝ่ายชายจะทำก็ได้ไม่ทำก็ได้ เลี้ยงแขกด้วยอาหารที่มีเนื้อหมู (เลี้ยงแขกด้วยเนื้อหมู) ทำดังนี้ เจ้าสาวจะต้องไปบอกญาติฝ่ายแม่ของตน โดยจัดถ้วย 2 ใบ เทียน 2 คู่ ญาติฝ่ายมารดา (น้าบ่าว) ก็จัดเตรียมกระหยัง (ตะกร้ามีเชือกผูกคล้ายกระบุงแต่เล็กกว่า) ซึ่งภายในกระหยังมีข้าวสาร ผ้าดุง 1 ผืน ผ้าขาม 1 ผืน เตรียมไว้ให้ครบ หากหาไม่ครบให้ใช้เงิน 5 บาทแทนก็ได้ ในวันกินชนะนอบ ถ้าญาติฝ่ายมารดา (น้าบ่าว) ไม่มาร่วมในงานจะทำพิธีไม่ได้

4. ประเพณีและวัฒนธรรมเกี่ยวกับการตาย เมื่อมีการตายจะมีพิธีแต่งศพเป็นค่าจ้างทำโลงศพ โดยมีเทียน 1 คู่ เหล้า 1 ขวด ไข่ 1 ฟอง ญาติฝ่ายแม่ผู้ตายจะมางานศพโดยไม่ต้องเชิญเพื่อจะได้ทำพิธีสางผี โดยสมมุติเฒ่าแก่เป็นล่าม (ผู้ทำพิธี) จะใช้ถ้วย 1 ใบ ดอกไม้ 1 คู่ เทียน 1 คู่ เทียน 1 คู่ บอกญาติฝ่ายแม่ผู้ตาย (น้า) ว่าผู้ตายนี้ตายโดยไม่มีผู้ทำร้ายแต่อย่างใด ถ้าไม่บอกจะถือว่าผิดประเพณีจะมีการปรับโทษกันขึ้น ส่วนญาติฝ่ายแม่ผู้ตายนั้นต้องเตรียมกระหยัง หรือตะกร้า 1 ใบ เหล้า 1 ขวด ข้าวสาร 1 หมื่น (12 กก.) แต่ปัจจุบันนี้ใช้ข้าวสารเพียงเล็กน้อยก็ได้ ส่งมอบให้แก่ล่ามผู้บอกกล่าวการตายการแต่งตัวผู้ตายจะปฏิบัติเหมือนชาวอีสานทั่ว ๆ ไป คือ มีการแต่งตัวโดยสวมเสื้อให้ แต่จะสวมกับทางกับผู้มีชีวิต โดยนำเอาด้านหน้าไปไว้ข้างหลังติดกระดูกด้านหลัง และต้องทำให้เสื้อขาดเสียก่อน ส่วนกางเกงสวมปกติพร้อมกับจะเขียนหนังสือใส่กระดาหรือแผ่นทองหรือแผ่นเงิน ใส่ปากและมือผู้ตาย เป็นความเชื่อว่าผู้ตายนำของเหล่านี้ไปจ้างทางขึ้นสวรรค์ มัดมือผู้ตายพนมระหว่างอกใส่เสื้อห่อมัดด้วยฝ้าย 3 เปราะ คือ คอ คอก และข้อเท้า จึงเก็บศพเข้าโลง ประดับตกแต่งโลงให้สวยงามเพื่อเป็นการให้เกียรติผู้ตายส่วนพิธีสางผี อุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีมีดังนี้ 1) สำหรับข้าว 1 สำหรับ ถ้วย สำหรับละ 4 ใบ 2) เหล้า 1 ไห กระหยัง 2 อัน 3) ไม้ก๊อบ 2 อัน พร้าหัก หรือเคียวหัก บั้งไม้ไผ่ 2 บั้ง (ใช้

ไหแทนก็ได้) เมื่อพร้อมแล้วล่อมจะเชิญญาติฝ่ายแม่ผู้ตายรับประทานอาหาร อิ่มแล้วญาติฝ่ายแม่ผู้ตายจะใช้ข้าวจ้ำผู้ตาย และบอกว่าให้เชื่อคำของผู้ถือผีซึ่งเป็นอีกผู้หนึ่งที่เรารู้ได้มอบให้เป็นผู้ที่รักษาผี

เริ่มพิธีสางผีกระทำการดังนี้ ล่อมจะพูดว่าตอนเช้ากิน 4 พา (หมายถึงสำหรับกับข้าว) 4 สำหรับตอนเย็นกิน 8 พา ล่อมเรียกเขยทั้งหลายให้มาร่วมทำพิธีสางผีมาประกอบดนตรี บรรดาเขยทั้งหลายจะถือบังเหียง ไม้กลีบ เครื่องดนตรีทั้งหมด ไว้ล่อมจะถือด้วยที่มีเทียนจุดแล้วร่ำแบบใช้มือสลับบนสลับล่างไปรอบๆ โลงศพทำเวียนขวา 3 รอบ กลับเวียนซ้าย 3 รอบ ส่วนเขยก็จะเคาะเครื่องดนตรีทำจังหวะไปพร้อมกับล่อมโดยส่งเสียงร้องว่า “แอะๆ” ไปด้วย พิธีนี้จะกระทำจังหวะไปพร้อมกับล่อม พิธีสางผีจะกระทำเฉพาะศพตายธรรมดาเท่านั้น ส่วนตายอุบัติเหตุ ไม่ทำพิธีสางผีจนกว่าจะครบ 3 ปีก่อนจึงจะทำได้

วันเผาศพพระสงฆ์สวดมาติกาบังสุกุลตามประเพณี หลังจากนั้นจึงมีพิธีสางผีอีกครั้งหนึ่ง ทำเหมือนครั้งแรก มีการหวนข้าวตอกขณะนำศพไปป่าช้า เพื่อให้ภูตผีลงปอกิน คนหามศพจะได้ไม่หนักมาก นอกจากนั้น ยังนำไก่ไปด้วย 1 ตัว เชื่อว่า ไก่จะจิกกินพยาธิโรคจากคนตายให้หมดไป เกิดชาติหน้าจะไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน จากนั้นพระจะสวดบังสุกุล เสร็จแล้วทำพิธีตัดญาติขาดมิตรกัน คือให้ญาติผู้ตายจับปลายเถาวัลย์ ซึ่งผูกต่อจากศพหรือไม้หามศพ และหันหลังให้ศพผู้ตายล่อมเป็นผู้ตัด ก่อนพิธีตัดจะมีนับ หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า หก ว่าเราอยู่คนละโลกกันแล้ว ตัดญาติขาดมิตรกัน เสร็จพิธีแล้วก็ทำการเผาศพ ฝ่ายญาติก็กลับบ้าน จะมีเฒ่าแก่ที่อยู่บ้านเตรียมน้ำมันดีสำหรับพรมศีรษะผู้ที่ไปร่วมงานศพ ที่บ้านศพนั้นจะมีการสวดปิตักมวงคล 1 คิน หรือ 3 คิน ตามแต่ศรัทธา เมื่อเผาศพครบเจ็ดวันแล้ว จะมีพิธีเรียกวิญญาณคนตายคืน โดยมีเครื่องเรียกผีคิน เหล้า 1 ไห ไก่ 1 ตัว ข้าวดำ ข้าวแดง ใส่พะเนาะ 1 อัน น้ำส้มป่อย ต่อมาหมอผู้ถือผีจะนำพะเนาะออกมาวางที่นอกชาน ใกล้กับบันไดบ้าน เรียกวิญญาณ ให้มาอยู่บ้านพร้อมกับจ้ำข้าวดำ ข้าวแดง ส่งผีที่คิดตามมาให้กลับที่เดิม แล้วทิ้งพะเนาะไปด้วย ผู้ที่ถือผีจึงเข้าไปทำพิธีที่เสามุมบ้านที่เชื่อว่ามีวิญญาณบรรพบุรุษอยู่ที่นี่ ผู้ถือผีล้างมือฉีกเนื้อไก่ให้กิน พร้อมกับพูดว่า "ต่อไปให้เชื่อฟังข้าพเจ้าผู้ทำให้กินนี้ ข้าพเจ้าพูดดีกว่าดี พูดชั่วก็ว่าชั่ว" จากนั้นผู้ถือผีกลับมาดูตูด เหล้าไห กินน้ำ และเลี้ยงเฒ่าแก่ที่เชิญมาในงานเป็นเสร็จพิธี ต่อมาก็จะมีการแจกข้าวตามแต่โอกาสจะเหมาะสม จะไม่มีการทำบุญ 5 วัน หรือ 100 วัน การตายธรรมดาจะทำการแจกข้าวเมื่อไรก็ได้ ส่วนการตายอุบัติเหตุจะทำการแจกข้าวได้ต่อเมื่อผู้ตายนั้นตายครบ 3 ปี เสียก่อน จึงจะทำได้แต่ในปัจจุบันครบรอบปีก็ทำได้

พิธีขางกระมูด เป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ ขางแปลว่า “กระทำ” กระมูด แปลว่า “ผี” ขางกระมูดมีความหมายรวมถึงการกระทำผีให้สุข อันเป็นมงคลก่อนจะนำไปฝัง หรือเผา หากไม่กระทำ ผีนั้นก็จะยังเป็นผีดิบอยู่ ซึ่งไม่เป็นมงคล (ผีในที่นี้คือ ชากศพ) คนตายที่มีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป จึงจะทำพิธีขางได้ หากเป็นชากศพที่ตายปกติจะทำได้เลย คือ ทำก่อนจะนำไปฝังหรือเผา หากเป็นศพที่ตายโดยอุบัติเหตุ ผิดปกติธรรมดา จะขางก็ต่อเมื่อ ให้ถึงขวบปีผ่านไปแล้ว จึงจะทำพิธีดังกล่าวได้ (รัชชัย ไพโหล, 2543)

จากประเพณีและวัฒนธรรมดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์อีสาน มีระเบียบแบบแผนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เคร่งครัด ทั้งในเรื่องของลำดับพิธีกรรม วัสดุต่างๆ ที่เป็นเครื่องประกอบประเพณีและพิธีกรรมนั้นๆ ถือเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษโดยไม่มีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไป นับว่าเป็นอัตลักษณ์ และเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์อีสานอย่างแท้จริง

4. สถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงประเพณีและวัฒนธรรมของชาติพันธุ์อีสาน

จากสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่ทวีความรุนแรง มีข้อบังคับต่างๆ เกิดขึ้นมากมายจากหลายหน่วยงาน เพื่อเป็นการรักษาความปลอดภัยของประชาชน จนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบริบททางวัฒนธรรม โดยเฉพาะผลที่เกิดขึ้นกับประเพณี และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อีสาน ในวันนี้จะนำเสนอประเพณีอีสาน การละเล่นอีสานทั้งบั้ง และวัฒนธรรมการเกิด การแต่งงาน การตายของกลุ่มชาติพันธุ์อีสาน ที่ได้รับผลกระทบในประเด็นรูปแบบของประเพณี และวัฒนธรรม ลำดับพิธีกรรม ลำดับพิธีกรรม องค์ประกอบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งได้รับข้อมูลมาจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในด้านนั้นๆ

สถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงประเพณี สันติทั้งบั้ง ในเทศกาลอีสานอีสาน หรือที่ชาวอีสานเรียกว่า “บุญเดือนสาม” ในส่วนของรูปแบบการจัดงานประเพณีดังกล่าวสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนนั่นส่งผลมาจากมาตรการต่างๆ ของภาครัฐคือ ข้อจำกัดในเรื่องของจำนวนคนที่มาร่วมงาน รูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ที่ภาครัฐจัดขึ้นเพื่อบริการความรู้แก่ประชาชนที่มาร่วมงาน อาทิเช่น การแสดงการละเล่นอีสานทั้งบั้ง ขบวนแห่ตามประเพณี การงดจัดแสดงนิทรรศการ การงดจัดกิจกรรมแสดงสินค้า การลดจำนวนในการจัด และการสวมหน้ากากอนามัยและรักษาระยะห่างอย่างเคร่งครัด แต่ในส่วนของพิธีกรรมต่างๆ ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ยังคงดำเนินไปในรูปแบบและทิศทางเดิม อาทิ การบวงสรวงพระอริยาสาเจ้าเมืองกุสุมาลย์ การรำถวาย และการตักบาตรพระเป็นต้น (อมรรัตน์ สิงหะสกุลวงศ์, 2565) ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับคำสัมภาษณ์ของ บุษบา ลือวันคำ (2565) ธัญญรัตน์ วานานวงศ์ (2565) และจำลอง คนชุม (2565) ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์อีสาน

ในส่วนของวัฒนธรรมการเกิด การแต่งงาน การตายของกลุ่มชาติพันธุ์อีสาน ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 นั้น มีสิ่งที่เห็นได้ชัดคือ การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากข้อกำหนดของภาครัฐ อาทิเช่น การทำพิธีกรรมของหมอผีที่มีการรวมตัวกันจำเป็นต้องใส่หน้ากากอนามัย และการรวมกันบางกลุ่มมีการกำหนดให้ฉีดวัคซีนถึงสามารถรวมกลุ่มได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพดังกล่าวไม่เคยปรากฏขึ้นตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน แต่ในส่วนลำดับของพิธีกรรมอันเป็นแบบแผนของชาติพันธุ์ยังคงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ด้วยจารีตของของชาวอีสานที่ยึดมั่นในวัฒนธรรมของตน (สมศักดิ์ ชิตบุตร และไกรสร ฮาดะคะดี, 2565)

5. สรุป

ความร้ายแรงของสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในภาวะการระบาด ได้สร้างความวิตกกังวลและส่งผลกระทบอย่างหนักต่อประชากรทั่วโลก และในประเทศไทย ทั้งยังมีจำนวนของผู้ป่วยและเสียชีวิตเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้กระทรวงสาธารณสุขออกมาตรการควบคุมโรคเพื่อรักษาความปลอดภัยของประชาชน และกระทรวงวัฒนธรรมได้ออกประกาศกระทรวงวัฒนธรรม เรื่อง แนวทางปฏิบัติที่เกี่ยวกับเทศกาล ประเพณี พิธีทางศาสนา และพิธีการต่างๆ กรณีการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ถึงการงดหรือเลื่อนการจัดงานประเพณี พิธีทางศาสนา และพิธีการต่างๆ ที่เป็นการรวมตัวของคนจำนวนมาก อาทิเช่น งานพิธีการศพ ที่ต้องปฏิบัติตามประกาศรวมไปถึงพิธีกรรมต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ก็ได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน ดังกลุ่มชาติพันธุ์ไท ในอำเภอกุสุมาลย์ ที่มีรูปแบบ แบบแผนประเพณีอย่างเคร่งครัด เช่น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณี ไส้ทั้งบั้ง ในเทศกาลไ้รำลึก หรือที่ชาวไ้เรียกว่า “บุญเดือนสาม” ในส่วนของรูปแบบการจัดงานประเพณีดังกล่าวสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนอันส่งผลมาจากมาตรการต่างๆ ของภาครัฐคือ ข้อจำกัดในเรื่องของจำนวนคนที่มาร่วมงาน รูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ที่ภาครัฐจัดขึ้นเพื่อบริการความรู้แก่ประชาชนที่มาร่วมงานและให้ความบันเทิง อาทิเช่น การงดจัดแสดงนิทรรศการ การงดจัดกิจกรรมแสดงสินค้า การลดจำนวนวันในการจัดงานการเล่นไ้ทั้งบั้ง ขบวนแห่ การแสดงรำบวงสรวง และให้สวมหน้ากากอนามัยตลอดจนรักษาระยะห่างอย่างเคร่งครัด แต่ในส่วนของพิธีกรรมต่างๆ ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ยังคงดำเนินไปในรูปแบบและทิศทางเดิม อาทิเช่น การบวงสรวงพระอริยธรรมาเจ้าเมืองกุสุมาลย์ การรำถวาย และการตักบาตรพระ เป็นต้น ในส่วนของวัฒนธรรมการเกิด การแต่งงาน การตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 นั้น มีสิ่งที่เห็นได้ชัดคือ การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากข้อกำหนดของภาครัฐ อาทิ การทำพิธีกรรมของหมอผีที่มีการรวมตัวกัน จำเป็นต้องใส่หน้ากากอนามัย และการรวมกันบางกลุ่มมีการกำหนดให้ฉีดวัคซีนถึงสามารถรวมกลุ่มได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพดังกล่าวไม่เคยปรากฏขึ้นตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน แต่ในส่วนลำดับของพิธีกรรมอันเป็นแบบแผนของชาติพันธุ์ยังคงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ด้วยจารีตของของชาวไ้ที่ยึดมั่นในวัฒนธรรมของตน

6. เอกสารอ้างอิง

กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. (2563). มาตรการดำเนินงานเฝ้าระวังป้องกันควบคุมโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 สำหรับพัฒนาสถานที่ทำงานด้านโควิด 19 ในฐานวิถีชีวิตใหม่ : New Normal. กรุงเทพมหานคร : อักษรกราฟฟิกแอนดีไซน์.

- _____. (2564). สถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) มาตรการสาธารณสุข และปัญหาอุปสรรคการป้องกันควบคุมโรคในผู้เดินทาง. กรุงเทพมหานคร : งานโรคติดต่ออุบัติใหม่ กลุ่มพัฒนาวิชาการโรคติดต่อ.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2563). ประกาศกระทรวงวัฒนธรรม เรื่อง แนวทางปฏิบัติที่เกี่ยวกับเทศกาล ประเพณี พิธีทางศาสนา และพิธีการต่างๆ กรณีการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวัฒนธรรม.
- ไกรสร ฮาดะดี (ปราชญ์ชาวบ้าน) ผู้ให้สัมภาษณ์. 10 มกราคม 2565. ณ โรงเรียนบ้านกุดสะกอย ตำบลโพธิ์ไพบาล อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร
- คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. (2563). โควิด-19 คืออะไร. สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2565. <https://www.gj.mahidol.ac.th/main/knowledge-2/covid19is/>
- จำลอง คนชุม (ข้าราชการบำนาญ) ผู้ให้สัมภาษณ์. 10 มกราคม 2565. ณ โรงเรียนกุสุมาลย์วิทยาคม ตำบลกุสุมาลย์ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร
- ธวัชชัย ไพโหล. (2534). ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอาณาจักรหลวงพระบาง เวียงจันทน์ จำปาศักดิ์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2325-2446). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- _____. (2554). ประวัติศาสตร์ชาวไทยไล่. สกลนคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- ธัญญารัตน์ วานานวงศ์ (ข้าราชการครู) ผู้ให้สัมภาษณ์. 10 มกราคม 2565. ณ บ้านเลขที่ 83 หมู่ที่ 9 บ้านโพธิ์ไพบาล ตำบลโพธิ์ไพบาล อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร
- นำชัย ชีววิวรรธน์. (2564). คู่มือโควิด-19. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.).
- บุษบา ลือวันคำ (ข้าราชการบำนาญ) ผู้ให้สัมภาษณ์. 10 มกราคม 2565. ณ บ้านเลขที่ 102 หมู่ที่ 9 บ้านโพธิ์ไพบาล ตำบลโพธิ์ไพบาล อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2559). นิทานโบราณคดี. นนทบุรี : ดอกหญ้า.
- สมศักดิ์ ชิตบุตร (ปราชญ์ชาวบ้าน) ผู้ให้สัมภาษณ์. 10 มกราคม 2565. ณ โรงเรียนบ้านกุดสะกอย ตำบลโพธิ์ไพบาล อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2543). ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975. กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์.
- อมรรัตน์ สิงห์สกุลวงศ์ (นักจัดการทั่วไป องค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์จาน) ผู้ให้สัมภาษณ์. 10 มกราคม 2565. ณ องค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์จาน อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร